

Kasteel de Haar

Een levend ontwerp in een sterk veranderende tijd

Jaar van aanleg
1892 - ca. 1912

Opdrachtgever
Baron Etienne van Zuylen van Nijevelt van de Haar

Interview met
Evert Doornenbal
Beheerder tuinen van Kasteel de Haar

Tekst
M.R. Jansen op de Haar
Boomtechnisch adviseur Copijn

Copijn maakt deel uit van een familietraditie die al sinds 1763 verbonden is aan het groene vakgebied. Generaties boomkwekers, tuin- en landschapsarchitecten en boomdeskundigen hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van het Nederlandse cultuurlandschap en de kennis van bomen en groen. Het bedrijf heeft haar wortels in de boomchirurgie en is in 1966 opgericht door J'ørn Copijn en zijn broer Allrik, destijds bekend als de Gebroeders Copijn Boomchirurgen te Groenekan. J'ørn was één van de eerste in Nederland die zich bezighield met dit thema en kan gezien worden als grondlegger van het vakgebied dat inmiddels de boomverzorging genoemd wordt. Sinds het begin van de jaren 80 is ook de ontwerptak van Copijn actief, onder andere met een grensverleggend daktuinconcept.

In ons groene vakgebied is de factor tijd allesbepalend. Groene plekken hebben decennia nodig om tot volle wasdom te komen. Pas dan wordt de werkelijke waarde ervan zichtbaar, voor mens, plant en dier. We leven daarbij in een tijd waarin enerzijds meer aandacht is voor de waarde van groen en deze anderzijds ook meer onder druk staat. Dit spanningsveld speelt zowel in de bomenwereld als in de landschapsarchitectuur. We zijn trots

op onze lange staat van dienst en gerealiseerde projecten en het is daarom interessant om terug te blikken en te evalueren hoe projecten uit het verleden zich verhouden tot de huidige tijd.

Hiervoor kijken we terug naar de parkaanleg en boomverplantingen bij Kasteel de Haar, door Hendrik Copijn (1842 – 1923). Dit is één van de meest toonaangevende opdrachten die hij ooit heeft ontvangen. We zoeken een antwoord op de vraag die ons als bureau bezighoudt: hoe blijven we trouw aan groen erfgoed in een sterk veranderende tijd? Om deze vraag te kunnen beantwoorden is Evert Doornenbal geïnterviewd. Hij is al ruim 40 jaar beheerder van de tuinen van Kasteel de Haar en weet als geen ander wat voor uitdagingen komen kijken bij het beheer van de kasteeltuinen dat jaarlijks door een groot publiek wordt bezocht.

Tuinen van Kasteel de Haar, een opdracht zonder weerga

De Haar dateert uit de middeleeuwen en is destijds gesticht langs een zijarm van de Rijn. Het heeft door de tijden heen veel te verduren gehad. Toen het aan het eind van de 19e eeuw werd geërfd door baron Etienne van Zuylen van Nijevelt van de Haar was het al grotendeels verwoest door oorlog en storm. Nadat de baron trouwt met Hélène de Rothschild besluit hij het kasteel te herbouwen. Onder toezicht van architect Pierre Cuypers, die bekend is van het Centraal Station en Rijksmuseum in Amsterdam, wordt het kasteel herontworpen en herbouwd. Hiervoor werden de originele contouren gebruikt. Hendrik Copijn was verantwoordelijk voor de aanleg van het park. Het kasteel, het park en de tuinen moesten als een samenhangend geheel herbouwd worden, zodat de historie hierin goed zichtbaar zou zijn.

De vormgeving van het park kan worden gezien als het resultaat van de eclectische tijd, waarin een vrije combinatie ontstond van verschillende historische stijlen. Het park werd gedeeltelijk volgens de Engelse landschapsstijl ontworpen. In de Engelse stijl stond gevoel, vrijheid en de romantiek centraal terwijl in de eerdere rechtlijnige geometrische en Franse stijlen vooral rede en orde het uitgangspunt waren. In het park werden ook enkele Franse stijltuinen en een Romeinse tuin volgens deze uitgangspunten aangelegd. Ook is er een rozentuin waarin rond de 800 exemplaren van 35 verschillende soorten te vinden zijn.

Evert: "Het parkbos van Kasteel de Haar is niet alleen uniek door de grootte, maar ook door het ontwerp. Copijn heeft destijds ontworpen naar een eindbeeld. Hierin speelt gelaagdheid en kleur, zowel verticaal als horizontaal, een grote rol. Je ziet nu nog maar weinig mensen die zo kunnen ontwerpen."

De mallejannen

Een ander belangrijk aspect van het ontwerp, volgens Hendrik Copijn, was dat het kasteel zou worden omringd door groenmassa. Het bos moest een kader zijn voor het kasteel en ook als windscherm richting het noorden en westen fungeren. Tevens had de baron Copijn opdracht gegeven om een bos aan te leggen dat de indruk moest wekken al eeuwen oud te zijn. De gevleugelde uitspraak 'boompje groot, plantertje dood' mocht duidelijk niet van toepassing zijn op het project. Om dit te realiseren was geen inspanning teveel. Ongeveer zevenduizend bomen werden verzameld uit andere Utrechtse buitenplaatsen en naar De Haar gebracht. De leeftijd van deze bomen varieerde tussen de 40 en 60 jaar met zelfs enkele eiken van misschien wel 100 jaar oud. Om de bomen te kunnen vervoeren werden zes speciale wagens gebouwd, de zogenaamde mallejannen. Deze werden ieder voortgetrokken door vier paarden. Omdat het transport nogal veel ruimte in beslag nam ontstonden er bij enkele bochten op de route problemen. Als oplossing werden meerdere hoekhuizen langs de route opgekocht en gesloopt.

Deze opdracht is enorm geweest qua omvang en is des te indrukwekkender in de context van de tijd waarin deze zich afspeelde. Het was natuurlijk een prestigeproject. Als men vandaag hetzelfde zou gaan uitvoeren dan zou niet alleen de technische haalbaarheid worden meegewogen, maar ook de belasting op het milieu. Bij het uitvoeren van landschappelijke ingrepen moeten we ons nu meer verantwoorden, ook qua procedures en regelgeving. Dit speelde in het verleden nauwelijks een rol. De kans dat een dermate omvangrijke boomverplanting ooit nog uitgevoerd zal gaan worden is niet groot.

Wat honderd jaar doet met een boom

De behoefte aan een groen decor waarop het menselijk toneel zich voltrekt, is van alle tijden. De wens om omringd te zijn door weelderige natuur en oude bomen is diep geworteld in de menselijke geest. Hoewel bij het ontwerpen met de natuur in het verleden vooral de esthetische rol van belang was, is in de huidige tijd ook de klimaatadaptieve en ecologische waarde steeds relevanter. Buitenplaatsen en landgoederen met een betrekkelijk hoog aandeel aan oude bomen en de daaronder goed ontwikkelde bodem zijn hotspots van biodiversiteit. Ook bieden de bomen en struiken verkoeling en houden ze vocht vast in warme en droge perioden. Tegelijkertijd speelt droogtestress of soms juist vernatting een probleem bij de vitaliteit van bomen als gevolg van veranderende klimatologische omstandigheden.

Evert: "Er zijn diverse soorten waarbij problematiek te signaleren is. Bij Kasteel de Haar zijn, sinds de jaren tachtig, 650 iepen in allerlei soorten en maten al verdwenen door iepziekte. Nieuwe resistente rassen worden nu geïntroduceerd. Veel essen zijn afgestorven door essentaksterfte. Onder de esdoorns is een grote uitval zichtbaar en uitheemse coniferen hebben het hier moeilijk."

Ook de beuk heeft het zwaar. Deze is van oudsher populair om toe te passen als solitair, bomengroep of laan. Bij aanleg werd normaliter gebruik gemaakt van dezelfde leeftijden per groenelement. Veel van de oudere beuken op parken en landgoederen dateren uit de tweede helft van de 19e eeuw of het begin van de 20ste eeuw. Uitval vanwege hoge ouderdom is hierbij te verwachten. Dit maakt ze, in combinatie met klimatologische stressfactoren, kwetsbaar. Kwetsbaarheid is echter wel sterk afhankelijk van de plaatselijke

omstandigheden van de groeiplaats en ruimtelijke setting. In het parkbos van Kasteel de Haar is deze problematiek goed zichtbaar, met uitval van diverse laanbeuken langs een belangrijke centrale zichtas. Als de bomen omvallen of omwaaien dan is de kluitvorm van de oorspronkelijke aanplant vaak nog te zien. De kluit heeft zich sinds de oorspronkelijke aanplant nauwelijks hersteld.

Het schimmelnetwerk onder de grond

Ondanks het feit dat veel oude beuken op landgoederen in zwaar weer verkeren, zijn ze van groot belang voor diverse flora en fauna. Met name op het gebied van schimmels ontstaan interessante relaties. Oude beukenbomen voorzien jonge beuken van voedingsstoffen via het schimmelnetwerk. Deze symbiotische relatie wordt ook bij Kasteel de Haar goed benut. Jonge beuken die in groepen op gewenste locaties opkomen worden gekoesterd en zullen op termijn de oude omringende beuken vervangen. Door gebruik te maken van natuurlijke verjonging, of van afleggers van oude bomen, kan het lokale genenmateriaal behouden blijven. Ook als de oude boom uiteindelijk afsterft is deze van groot belang voor wel honderden verschillende soorten. Oude lanen, ook met aftakelende bomen, spelen een essentiële rol in het ecosysteem. Dit leert ons dat wat we vandaag ontwerpen, over een paar honderd jaar een belangrijke meerwaarde kan hebben voor de ecologie. Het leert ons ook dat ecologische processen soms een hele lange tijd nodig hebben om zich te ontwikkelen. Als de boom verdwijnt, is ook al hetgeen wat ervan afhankelijk is verdwenen.

De balans

In het parkbos van Kasteel de Haar wordt het behoud van het oorspronkelijk plan zeer sterk nagestreefd. Maar hoe kunnen we een levend ontwerp in stand houden in een tijd waarin steeds meer soorten het moeilijk hebben? Evert raadpleegt nog regelmatig de oude plantlijsten

van Copijn. Heel veel soorten zijn hedendaags ver doorgecultiveerd, wat ze kwetsbaar maakt. Vroege cultivars staan mogelijk genetisch dichter bij de wilde variaties van de soort. Het is de hoop van Evert dat hier weerbaardere rassen tussen te vinden zijn. Het behoud van het landschappelijk effect van het oorspronkelijke ontwerp, waarbij ook kleur een grote rol speelt, is een belangrijke taak van Evert.

> *"Als beheerder heb je het even te leen. Je mag hier op doorreis even wezen en dan geef je het door aan een volgende generatie."*

Het parkbos van Kasteel de Haar is een levend ontwerp. Het groeit niet alleen in de letterlijke zin. Het groeit ook mee met onze eigen menselijke ontwikkeling en kijk op onze omgeving. Er trouw aan blijven betekent continu schakelen tussen verleden, heden en toekomst. En het vinden van een balans tussen vorm, kleur en ecologische waarde.

Datum van publicatie

September 2026

Bronnen

Copijn Landschapsarchitecten. (z.d.). *Copijn historie landschapsarchitecten.* Geraadpleegd op 17 juni 2026, van https://www.jorncopijnbruinebeuk.nl/copijn-historie-landschapsarchitecten

Kasteel de Haar. (z.d.). *Historie en herbouw.* Geraadpleegd op 17 juni 2026, van https://www.kasteeldehaar.nl/historie-en-herbouw/

Museum.nl. (z.d.). *Kasteeltuinen.* Geraadpleegd op 17 juni 2026, van https://www.museum.nl/nl/kasteel-de-haar/pronkstuk/kasteeltuinen

Nederlandse Dendrologische Vereniging. (z.d.). *Kasteelpark De Haar: Mallejannen brachten bomen van elders.* Geraadpleegd op 17 juni 2026, van https://dendrologie.nl/arbor-vitae/kasteelpark-de-haar-mallejannen-brachten-bomen-van-elders/

Online Museum De Bilt. (z.d.). *Hendrik Copijn en Kasteel De Haar.* Geraadpleegd op 17 juni 2026, van https://www.onlinemuseumdebilt.nl/hendrik-copijn-en-kasteel-de-haar/

Schmitz, O., Jongejans, E., Siepel, H., & Bongers, F. (2015). *Diversity and composition of dead-wood-inhabiting fungal and bryophyte communities in relation to tree species. Forest Ecology and Management, 336,* 140–150. https://doi.org/10.1016/j.foreco.2014.10.032

Vlaanderen – Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek. (z.d.). *We schrijven de beuk te snel af.* Geraadpleegd op 17 juni 2026, van https://www.vlaanderen.be/inbo/we-schrijven-de-beuk-te-snel-af

